

לאחר יום הכיפורים תשל"ד

מושגי הזמן כנראה אינם מוחלטים. להלכה למדנו זאת מהפילוסופיה של קאנט. למעשה למדנו זאת ב־6 באוקטובר השנה. כל יום וכל שעה במאורעות המסעירים הללו שווים שנים ארוכות של זמנים הקרויים משום מה „רגילים“.

תמיד ראיתי את השואה ואת הקמת ישראל שבעקבותיה כמאורעות, כלומר כהיסטוריה חתומה, שלה תחילה ולה סוף, אף שכמובן היו למאורעות אלה שורשים ויהיו להם תולדות. אולם תמיד נראה לי כי אנחנו מדברים על חיים קרושים, על דבר שאיננו עוד, נסתיים ונחתם, ונתון על כן לאפשרות של ראייה היסטורית. וזאת למרות העובדה שהדור שעבר מאורעות אלה חי עימנו ועד 120 עוד יהיה עימנו.

המלחמה שאנו עדיין נתונים בתוכה שינתה דעתי זאת ופתחה בפני אופק חדש, לא מעורר ביותר, אך גם לא מייאש. השואה, לדעת רבים מאיתנו, לא היתה מאורע שלא ניתן היה למנועו. הצלחתו של היטלר עד למיתקפתו על ברית-המועצות לא היתה מחוייבת המציאות. ניתן לבחון את השלבים השונים ולראות שבכל שלב היו ברירות אמת, והגורמים השונים שפעלו אז יכלו למנוע את ההתפתחות שאירעה לבסוף. מה משמע „ברירת אמת“? משמע שמבחינת יחסי הכוחות הפיזיים והמרכיבים הפסיכולוגיים כאחת יכלו הנפשות הפועלות להגיע למסקנות, ומכאן גם לפעולות, אחרות מאלה שהגיעו אליהן למעשה. מבחינה היסטורית רחבה ביותר, הדבר הקובע הוא היסוד שבמאורעות אלה, הווה אומר: הרקע, התנאים, היסוד שעליהם השואה היתה אפשרית בכלל.

המלחמה שאנו נתונים בתוכה הפגינה לאמיתו של דבר תנאים דומים, אם כי לא זהים. בעיית העם היהודי באירופה בשואה לא היתה רק שנאת המיעוט, אלא אדישות הרוב. ושמא אדישות הרוב היתה העמוקה מן השתיים — אדישות האוכלוסיה הסובבת באירופה עצמה ואדישות העולם הקרוי „חופשי“ מעבר לתחום שלטון הנאצים. אדישות זאת, נראה לי, קיימת גם היום ומסיבות דומות. ראייתו של היהודי כיהודי היא עדיין ראייה של מגודה תרבותי, דתי, חברתי או פוליטי.

בכתב-העת „שבוע“, היוצא מטעם האוניברסיטה התל-אביבית, התפרסם בראשית השנה תרגום של שתי תעודות שהובאו אלינו מפולין. על פי תעודות אלו ביססה המפלגה הקומוניסטית הפולנית את האנטישמיות והאנטי-ישראליות הקיצונית שלה על „הפרוטוקולים של זקני ציון“! העולם הקומוניסטי ממשיך, בצורה מעומעמת יותר, לא חד-משמעית כל כך, ובכל זאת ברורה למדי, את האלמנטים של האנטישמיות הנאצית. הלאומנות הערבית אף היא, אם מנתחים אותה לעומקה, כפי שעשו זאת אצלנו כמה ממדענינו בשטח זה, אינה מתייחסת

אלינו כאל יריב לאומי-מדיני רגיל. יש כאן נימות-יסוד וגישות-יסוד היונקות מאותם שורשים כמו היחס של העולם המערבי בכלל אלינו במשך אלפי השנים האחרונות. אפילו הידידות אלינו נובעת מאותם המקורות. סינאטורים אמריקניים ומדינאים במערב אירופה מוכנים לתמוך בנו בגלל ההשפעה העצומה שיש לנו, כביכול, על העולם — המתנכר לנו למעשה. אולם המאפיין ביותר את היחס אלינו הוא האדישות הגדולה: ההקלה העצומה שבאה בדעת הקהל המערבית כאשר נתברר שהיהודי בכל זאת ניתן להכות ולהחזירו לגבולות התדמית שלו שמלפני 1945.

הסיבות היסודיות שהביאו את השואה קיימות עדיין. אבא קובנר חש זאת מייד לאחר השואה הרבה יותר טוב מאיתנו. בנאומו ההיסטורי בפני אנשי הבריגאדה היהודית באיטליה ביולי 1945 הוא אמר ששואה שנייה יכולה-גם-יכולה לבוא: מיליוני אנשים של עשרות עמים ראו בפועל איך ניתן לעשות זאת — כמה קל, כמה פשוט וללא רעש. הסיכוי להיחלץ מסכנה זו הוא במודעותה לנו. אם נהיה מודעים למצבנו ועמדתנו בעולם, נעשה שני דברים: נכין מבצר בארץ-ישראל בו נילחם על חיינו, ונכין את הגולה לעמידה גאה ואיתנה. אם קיים סיכוי להימנע משואות, זהו הסיכוי.

שנים רבות תהיתי על דברים אלה, והיו שנים שוודאי גם אבא קובנר החל מסתייג מנבואותיו. מסתבר, בסופו של דבר, שהאינטואיציה שלו ראתה דברים נכוחה. השואה אינה מאורע. היא חלק של תהליך שאיפשר את קיומה, ותהליך זה רחוק מסיומו.

הוא הדבר ביחס לתקומת ישראל. גם זו היתה תוצאה של אותו תהליך עצמו. גם כאן חגגנו את הכ"ה למדינה כאילו אנו מדברים על היסטוריה. בשעה 13.50 ביום הכיפורים תשל"ד ידענו אחרת. מצרים וסוריה לא התכוונו רק לשטחי 1967. הטנקים האמפיביים הסוריים שדהרו דרך רמת-הגולן ביום-כיפור לא התכוונו לטיול שבת שם. הכוונה היתה לצלוח את הירדן, את הכינרת. והם לא היו רחוקים כל-כך מהשגת האפשרות הזאת. המצרים, והסובייטים העומדים מאחוריהם, היו והינם גמישים במטרותיהם המיידיות, ומאוד עיקביים במטרותיהם הסופיות, לפחות לעת-עתה. קו הפסקת האש הרצוי כעת הוא של גבולות 1967. הקו הבא הרצוי הוא קווי 1947; הקו שלאחר מכן יוביל ודאי מכיכר דיזנגוף לשפת-הים. עדיין אנו במלחמת עצמאותנו. מלחמת תש"ח היתה חלק מתהליך שטרם נסתיים.

אין דבר זה צריך לדכדך את נפשנו. יש לנו שותפים בגורל זה, ארצות רבות נלחמו שנים רבות מאוד על עצמאותן עד שזו הוכרה על-ידי סביבה עויינת. שווייץ והולנד נלחמו מאות בשנים על זכותן להתקיים. צ'כוסלובקיה נמצאת בשלב חמור למדי של מאבקה זה בעצם היום הזה. מצבנו אמנם מיוחד במינו, אך גראה-נא את עצמנו כפי שהננו. אין כל טעם להתליף תדמית עצמית שהיא תוצאה של התרברבות חסרת-שחר במרה שחורה שאין עימה הגיון מינימאלי. זהו מצבנו הקיומי, נעמוד בו ונתמודד עימו.

לאחר יום הכיפורים תשל"ד

המחדל השני הוא בהבנת היחס שבין מידע, הבנה והכרה. „ידענו“ על פרטי המערך הצבאי של אויבינו. לא „הבנו“ אותו, מכאן שלהכרה, כלומר למחשבה התואמת את המידע והמביאה לפעולה המתאימה, לא הגענו. מדוע? משום שרצינו את השלום בכוח כזה, בכנות כזאת, ששכנענו את עצמנו שגם הצד השני יכיר בחוסר התכלית שבהרג המוני. הוסף לכך את ראיית עצמנו בגודל על-טבעי, בעיקר במשור הצבאי, והרי לך יסודו של המחדל. אולם — האין זה מחדל מכובד למדי מבחינת ערכו האנושי? האם אין האשליה ההומאניסטית, שהיא טיפוסית כל-כך לאופיינו הלאומי, האשליה הטובה יותר מכל האשליות הגרועות? אם כבר חטאנו במחדל, אם כבר שילמנו מחיר מזעזע עבור טעות פאטאלית, הרי זוהי הטעות הפאטאלית היותר-אצילית. ואם חטאו יהודי גרמניה או פולין בחוסר קשר בין ה„מידע“ שהיה בידיהם לבין הבנתם את המידע הזה, ובשל כך לא הסיקו את המסקנות הנכונות לגבי התנהגותם הנכונה במקרה כזה, האם לא נפתח פתח להבנת יתר מצידנו, המחדלנים של תשל"ד כלפי המחדלנים שמלפני ארבעים שנה? אולם צא וראה מהו ההבדל התהומי בין שני המקרים: מהו המחיר ששילמנו אז, לעומת המחיר, נורא כאשר הנהו, שהננו משלמים אותו כעת. הלכנו לפחות חלק מן הדרך על פי עצתו של אבא קובנר; והנה כיום יש לנו במה להילחם — תרתי משמע: גם נשק פיזי וידיעה איך להשתמש בו, וגם נשק של פעולה מדינית בעזרת העם היהודי. עם זה, שלא כמו לפני ארבעים שנה, מתייצב למערכה מדינית וכלכלית לצידנו, ורק מחדלינו המשניים המדיניים מונעים את מלוא הפעלתו. הננו מבודדים בזירה המדינית — בכך אין כל חדש. אין אוהבים אותנו ביותר — גם בזה אין הרבה חדש. אך הננו כוח, העם היהודי עימנו ואף יש לנו השפעה, וממילא יש בעלי ברית (קצת) — בכך דווקא יש חידוש.

תוצאת לוואי חמורה וחשובה של מצב זה שנקלענו אל תוכו הוא הדכאון הנפשי שחלק ניכר של הציבור סובל ממנו. הדבר מתבטא למשל ברינוני ירידה מן הארץ, הנשמעים פה ושם בצורה ברורה ובולטת. הדבר נובע מקטנות-אמונה ומהמחשבה שבני-זילאנד למשל אין צורך ללכת למלחמות כל חמש-שש שנים. התגובה למי שמתריע על סכנה זו היא טיפוסית: אל תעירו ואל תעוררו, הכניסו את הראש עמוק בקרקע החולית, ואז תהיו בטוחים שאיש לא יראה אתכם. אני סבור אחרת. מלחמה ערכית בסכנת הירידה אפשרית רק כאשר אתה מכיר בסכנה הקיימת ונעדר להילחם בה. התשובה היא ברורה. העם היהודי בעולם אחד הוא, ויש לו שותפות גורל. קרבנותינו במלחמת קיומה של ישראל — שהיא גם מלחמת הקיום של העם היושב בגולה, כי קיימת תלות הדדית גמורה — עם כל נוראותם, הם כאין וכאפס מול האפשרות של חזרה לתקופה של טרום-תש"ח. הדברים האלה נכונים לגבי כל פרט, כפי שהם נכונים לגבי הכלל.